

УДК 316.61

Л. Ю. Кожекіна

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПОСТРАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ "СЕРЕДНЬОГО" ПОКОЛІННЯ

Розкривається поняття політичної ресоціалізації та специфіка цього процесу в соціумі перехідного періоду. Аналізуються особливості інституціональних змін у політичній системі пострадянського суспільства України та визначається їх можливий вплив на політичну ресоціалізацію "середнього" покоління. Робиться висновок, що, незважаючи на важку кризу самоідентифікації цього покоління, воно зберігає чималий потенціал як суб'єкт трансформації, який за сприятливих умов може швидко набути помітної сили і впливу.

Ключові слова: політична соціалізація, політична ресоціалізація, трансформація, покоління, криза, ідентичність.

Політична соціалізація була і залишається актуальною для будь-якого суспільства, незалежно від його соціально-економічного і культурного потенціалу, оскільки вона забезпечує збереження і передачу політичного досвіду новим поколінням, відтворення політичних інститутів, норм і цінностей і, таким чином, стабільність політичної системи в цілому.

Особливого значення вивчення політичної соціалізації набуває в перехідних суспільствах, зокрема в Україні, в яких трансформаційні процеси призвели до принципових змін базових характеристик усіх сфер суспільного життя.

Посттоталітарні суспільства, які прагнуть розвитку демократії, характеризуються суперечливим переплетенням двох тенденцій у процесі політичної соціалізації. З одного боку, демократизація суспільного життя розширює можливості політичної участі особистості, включення в політику раніше політично пасивних груп населення, підвищує інформованість громадян про діяльність владних структур і політичні можливості. З іншого боку, поширюються політична апатія, відчуження, недовіра як індивідуальна та масова реакція на падіння життєвого рівня і крах минулих ідеалів у суспільстві, яке переживає психологічну перебудову.

Таким чином, важливою особливістю політичної соціалізації в пострадянському українському суспільстві є те, що цей процес здійснюється за умов трансформації суспільної системи, у тому числі її політичної складової.

Для трансформаційного політичного процесу в Україні притаманні не тільки ідеологічні протиріччя, що часом переростають у запеклі політичні конфлікти; важливими є зміни, які відбуваються в ціннісній свідомості громадян. Відчувається потреба у визначенні цілей суспільного розвитку, напрямів політичної консолідації суспільства, а отже й способів формування громадянина України. Зазначене **зумовлює наукову актуальність** вивчення процесу політичної соціалізації в постсоціалістичному суспільстві, його механізмів та результатів.

Зокрема потребують наукового розуміння процеси ресоціалізації, спровоковані в соціальних групах більш старшого віку змінами політичних, економічних та культурних інститутів, відповідних практик і систем цінностей. Кризові прояви в процесах політичної соціалізації спостерігаються в усіх вікових групах, однак такі прояви більше зачіпають не стільки молодші, скільки старші вікові когорти, які складніше адаптуються до нових політичних умов. У такій ситуації досвід політичної соціалізації попередніх поколінь перестає мати практичне значення і соціальну привабливість, руйнуючи зв'язок поколінь.

Особливий інтерес становить вивчення політичної ресоціалізації так званого перехідного покоління, яке зазнало формуючого впливу на особистість двох соціальних систем (радянського і пострадянського типів) і двох типів суспільної модернізації (комуністичної і ліберальної). З процесами перебудови це покоління в дорослому стані опинилося перед викликом зміни інституційної системи суспільства, соціальних практик і норм, і як наслідок – політичної ресоціалізації. На сьогоднішній день дане покоління знаходиться у життєвій фазі активної участі в соціальних процесах як у сфері виробництва (в широкому сенсі), так і в сфері регулювання суспільних відносин, в системі влади; його роль як агента соціалізації підростаючого покоління залишається значною. Але чи можна говорити про ефективне виконання цим поколінням своєї політико-соціалізуючої ролі, якщо воно само перебуває в стані політичної ресоціалізації?

Уже тільки цей аспект проблеми свідчить про її актуальність. У практичному плані це означає необхідність створення ефективної системи, спрямованої на оптимізацію процесу адаптації громадян та їх політичної ресоціалізації.

Проблема ресоціалізації розглядається цілим спектром наукових дисциплін: соціологією, психологією, юриспруденцією, антропологією, педагогікою тощо. Інтерес до цього процесу простежується в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, розгляду сутності процесів

ресоціалізації та політичної ресоціалізації, їх особливостей присвячені праці П. Бергера, Е. Гідденса, Т. Лукмана, Н. Смелзера, О. Белінської, Н. Головіна, О. Попової, І. Самаркіної, О. Тихомандрицької, О. Шестопал та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. У контексті дослідження інституціональних змін в політичній системі перехідного суспільства як чинника ресоціалізації покоління цікавими є роботи Д. Лейна, Т. Заславської, Н. Коровіциної, Ю. Левади, В. Семенової та інших. Проте розвинуті теоретико-методологічні засади дослідження процесу ресоціалізації поколінь старшого віку за умов постсоціалістичної трансформації українського суспільства відсутні. Відсутність такого знання унеможливує формування системи політичної соціалізації в суспільстві, яке потребує сталого демократичного розвитку, утруднює подолання кризових проявів в соціально-політичному процесі та знижує можливість регулювання процесу адаптації старших вікових груп до нових соціально-політичних можливостей, більш адекватної реалізації їх соціально-діяльнісного потенціалу.

Мета статті – розкрити особливості інституціональних змін у політичній системі пострадянського суспільства України та визначити їх можливий вплив на політичну ресоціалізацію "перехідного" покоління.

Перш ніж перейти до визначення особливостей інституціональних змін у політичній системі пострадянської України як чинника політичної ресоціалізації покоління, необхідно дати визначення самому процесу соціалізації та ресоціалізації.

У визначенні політичної соціалізації автор даної статті дотримується суб'єкт-суб'єктного підходу, який підкреслює активну роль суб'єкта в цьому процесі. Ідея суб'єктності виникла як альтернатива теоретичним уявленням про вертикальні відносини між соціалізуючими і тими, на кого цей процес спрямований. Модель "горизонтальної" політичної соціалізації була запропонована Р. Мерельманом [1, с. 279] і стала теоретичною відповіддю на запити зміненої соціальної та політичної реальності 1980–1990-х рр. Особистість стає центром моделі, на відміну від моделі "вертикальної" соціалізації, де особистість була своєрідним "кінцем" ланцюжка впливів. Така інтерпретація поняття політичної соціалізації дає змогу розглядати особистість одночасно як об'єкт і суб'єкт суспільних відносин.

З огляду на вищезазначене, політичну соціалізацію можна визначити як процес взаємодії індивіда і політичної системи, що розгортається як на індивідуальному, так і суспільному рівнях і приводить до інтеріоризації особистістю основних політико-культурних компонентів системи: когнітивних, афективних, оціночних і поведінкових політичних орієнтацій. При цьому, виходячи з вищезазначеної специфіки суб'єкт-суб'єктного підходу, слід говорити про вибірковий характер інтеріоризації політичних орієнтацій та установок, підкреслюючи тим самим власну активність індивіда в цьому процесі.

Що стосується політичної ресоціалізації, то, на думку О. Попової, ця проблема в науковій літературі представлена двома основними позиціями. Деякі автори пов'язують процеси ресоціалізації виключно з проблемою засвоєння дорослими людьми в тривалих екстремальних ситуаціях норм і цінностей, протилежних тим установкам, що були сформовані на етапах первинної і вторинної соціалізації. Інші автори пов'язують процес ресоціалізації з адаптацією індивідів або груп до нетипових умов існування, проте на "протилежності" наново засвоюваних поглядів не наполягають [2, с. 367].

У найбільш загальній формі ресоціалізація відбувається кожного разу, коли особа дізнається щось, що не збігається з її минулим досвідом.

Автор статті розуміє політичну ресоціалізацію, виходячи з визначення політичної соціалізації, наведеного вище: якщо політична соціалізація являє собою переведення вимог системи в структуру особистості, інтеріоризацію її основних політико-культурних компонентів, то політична ресоціалізація – це повторне "переведення". Необхідність політичної ресоціалізації виникає при зміні "зовнішнього" (для суб'єкта) середовища, тобто, в першу чергу, при зміні політичної системи.

Який же вихідний пункт початку процесу масової політичної ресоціалізації в нашій країні? Безумовно, такою подією можна вважати розпад СРСР, що призводить не тільки до зміни політичного режиму всередині країни, але і до зміни політичної карти світу. В результаті створюється нова політична реальність, виникають нові країни, яким ще треба було самовизначитися. З моменту припинення існування Радянського Союзу починається новий і для багатьох несподіваний період пострадянської кризової трансформації суспільства, який характеризується цілісною зміною умов соціалізації.

Як уже зазначалося, особливий інтерес становить дослідження політичної ресоціалізації на прикладі так званого перехідного покоління, яке зазнало впливу двох соціальних систем – радянського устрою і постсоціалістичного суспільства. Це покоління дослідники вважають "середнім", і не лише у віковому відношенні. Воно стало "середньою ланкою", що визначає сам характер переходу від комуністичної до ліберальної модернізації [3, с. 262].

Дослідження "середнього покоління" цікаве також і з інших причин. Так, зокрема, середній дорослий вік (близько 45 років) означає велику зміну поведінкової стратегії – перехід від інноваційної до адаптивної поведінки, значення якої зростає в епоху змін. У цьому віці людина переглядає старі цінності; вона порівнює ідеальну траєкторію життя з реальною його траєкторією. Чим більша між ними розбіжність, тим більше незадоволення своїм життям. Тому даний період життя часто називають "кризою середини життя" (середнього віку). Можна припустити, що зміна поведінкової стратегії помітно вплине на політичну ідентичність людини середніх літ. Отже, значення цієї фази велике для політичної соціалізації, і її слід виділити особливо,

оскільки, окрім всього іншого, людина середнього віку виступає основним агентом соціалізації підрастаючого покоління [4, с. 26].

Динаміка масової свідомості середнього покоління рубежу 1970–1980-х рр. визначила загальний шлях радикальних змін суспільства рубежу 1980–1990-х рр. Існуюча в цього покоління прихильність до основних принципів соціалістичної системи – рівності, справедливості – лише підвищувала в передреволюційний період ступінь критицизму до недоліків існуючого суспільного ладу. В умовах державного патерналізму всі претензії адресувалися безпосередньо владі, яка взяла на себе всю повноту відповідальності за те, що відбувалося. Соціалізоване в умовах панування комуністичного режиму середнє покоління орієнтувалося на продовження розпочатих "батьками" перетворень суспільства, його прискорений (наздоганяючи Захід) розвиток шляхом "прогресу". Неадекватні реаліям суспільства, над-оптимістичні максималістські очікування цього покоління – духовні і матеріальні – сформували основу масового невдоволення існуючим режимом на середину 1980-х рр.

Усвідомлення особистої матеріальної та соціальної нереалізованості стало потужним фактором залучення досліджуваної генерації до руху за "оновлення" політичного режиму. Головною метою його було зняття бар'єру кар'єрної активності та економічної ініціативи освіченого середнього класу [5, с. 66]. Як зазначає Д. Лейн, важливо враховувати відмінності між різними групами населення: представникам "інтелігенції", загалом, суспільство ринкового типу було більш вигідне, ніж усьому іншому населенню [6, с. 225].

Лібералізація і демократизація суспільства бачилися молодому освіченому класу найважливішими інструментами досягнення своїх економічних і політичних цілей, способом реалізації свого соціокультурного потенціалу.

Середнє покоління із самого початку формувалося як генерація, покликана забезпечити подальший прогрес соціалістичного суспільства. Ця його особливість виникла не тільки під впливом риторики компартії, обіцянок, що воно буде "жити при комунізмі". Внутрішня орієнтованість на участь у прогресивному розвитку суспільства склалася в ключовий момент соціалізації цього покоління, що датується рубежом 1960–1970-х рр. – часом революційних змін у сфері вищої освіти, розвитку науки і техніки, формуванні міського стилю життя.

Після десятиліть соціалістичної модернізації цінності ліберальної демократії, широко розпропаговані в передреволюційний період, набули особливої привабливості для середнього покоління, яке повірило, що ринок вирішить усі його проблеми. Сформований у нього ще в 1970-і рр. потяг до "кращого життя", наприкінці 1980-х проявився з новою силою. Поєднання негативних ретроспективних оцінок суспільного розвитку з позитивними перспективними оцінками власних долі дало вибуховий ефект, який в кінцевому підсумку призвів до колапсу комуністичного режиму як результату

зрушень в культурно-політичній сфері, у сфері масової свідомості, що прийшла в стан хаосу.

Нестача або навіть повна відсутність практичного досвіду життя в умовах іншої суспільної системи не зупиняли надоптимістично налаштованих прихильників радикальних реформ, а, навпаки, давали підґрунтя гіпертрофованим і, по суті, утопічним очікуванням, що стосувалися введення вільного ринку праці і товарів, триумфу демократії [5, с. 87–105]. Уявлення ж про саму цю систему ґрунтувалося набагато більшою мірою на очікуваннях і надіях її удосконалення, ніж на конкретних розрахунках окремих соціальних груп середнього покоління, яке не володіло в силу особливостей своєї попередньої біографії достатнім життєвим досвідом. Мало хто з його представників здогадувався, що очікування можуть бути обмежені обставинами або взагалі нездійсними.

Те суспільство, яке прийшло на зміну радянському під гаслами "Демократія і Ринок", до якого закликала інтелігенція, в реальності виявилось зовсім іншим у порівнянні з прогнозами і прагненнями.

Після зміни системи і ті, хто не відчув змін, і ті, хто зустрів їх з ентузіазмом, відчули розчарування, невідповідність очікувань і реальності. На середину 1990-х рр. уже не виникало сумнівів з приводу явного розходження результатів трансформації і початкових уявлень про них, самого "проекту" реформ. Загальною стала думка, що "результати кардинально відрізняються від очікуваних" [7, с. 46].

Середнє покоління, насамперед в особі масової інтелігенції, було основною соціальною опорою перебудови. Однак набагато краще організовані і з наявними великими ресурсами групи – номенклатура та ділки тіньової економіки – відтіснили її від владних позицій [8, с. 229].

Ці соціально-демографічні сили, які ініціювали громадську підтримку приєднання до "глобальної матеріальної цивілізації, створеної західним прогресом", виявилися не стільки "двигуном" суспільних перетворень, скільки "паливом" для нього. Середнє покоління не стало масовою основою або соціальним суб'єктом для проведення інституційних перетворень, а потрапило в "розколину" між двома політичними режимами, що реалізували дві програми форсованої модернізації суспільства.

Середнє покоління в 1990-і рр. відрізнялося найбільш високим ступенем втрати своєї ідентичності з усіма соціальними і політичними групами, які належали і до колишньої суспільної системи, і до нової, яка щойно формувалася. Сформовані ще два десятиліття тому риси цього покоління як спільноти людей, які живуть у період "між двох епох", отримали тепер свій найбільш повний розвиток, а "втеча від суспільства" стала ще більш вираженою. Середня генерація пішла від минулого, але була поставлена в такі умови, коли вона виявилася не в змозі не тільки спланувати, але й навіть уявити собі своє майбутнє. Нинішніх 40–50-річних, які пережили в період реформ особливо важку

кризу самоідентифікації, закономірно відносять до проблемного, "втраченого" покоління [5, с. 129].

У даному випадку ресоціалізація відбулася не у формативний період, а на більш пізніх стадіях життєвого шляху. Соціальним результатом цього стала масова маргіналізація покоління.

Разом з руйнуванням вертикалі соціальної ієрархії соціалістичного суспільства, побудованої в значній мірі за освітнім принципом, розпадається і сам освічений клас, його система цінностей й звеличені ним ідеали демократії. Ні в якій іншій групі суспільства не відбулося настільки різких змін соціального становища, як у середовищі інтелігенції. Із середини 1980-х рр. інтелігенція, визначивши духовне обличчя середнього покоління, пройшла великий шлях від ідентифікації себе зі стовпом суспільства до розпаду на складові елементи з різними перспективами розвитку.

Загальне одноразове і багаторазове підвищення цін, з якого почалися ринкові реформи, вдарило насамперед по освіченому класу, представленому в переважній більшості працівниками бюджетної сфери. Вони стали першими і головними жертвами вчиненої з їх мовчазної згоди рішучої відмови від двох найважливіших досягнень попереднього ладу – загальної зайнятості і переважаючого розвитку промислового виробництва.

Раніше, коли згадували про бідних, зазвичай уявляли собі матерів-одиначок, багатодітні сім'ї, непрацюючих пенсіонерів та інших представників традиційно уразливих груп населення. Багато хто з них залишається в бідності і тепер. Ще нижче, на самому "дні", як і раніше, перебувають безхатченки ("бомжі"), хронічні алкоголіки та інші асоціальні елементи. Однак останні роки приготували новий "сюрприз". Мова йде про людей працездатного віку, часом у розквіті сил і можливостей, чимало з яких живуть у повних благополучних сім'ях. Нині їх називають "новими бідними" [9, с. 329].

І серед них виявляються люди за колишніми мірками матеріально досить забезпечені. Аналіз соціального складу "нових бідних" виявив присутність у цьому прошарку значної частки фахівців, що дозволило висунути гіпотезу: його зростання відбувається за рахунок зубожіння масової інтелігенції, яка вважала себе раніше середньозабезпеченою. Ядро складають науковці, вчителі, лікарі, службовці нижчого рівня, інженери [10, с. 101].

Уперше вчителі, лікарі, вчені почали випрошувати зарплату, організувати страйки, розповідати про своє тяжке становище. Власники вузівських дипломів з 20-річним стажем, котрі сподівалися на підвищення свого статусу при новому режимі, який вони підтримували на рубежі 1980–1990-х рр., втратили і те становище, яке було в них раніше. Тепер уже не високоосвічені, а високодохідні групи населення розраховують зайняти в майбутньому високі позиції в соціальній ієрархії [11, с. 6].

Розрив між високим людським потенціалом і можливостями для його реалізації мав найбільш хворобливий вплив на середнє покоління. Соціальний злам і подальша важка ресоціалізація вже у зрілому віці змусила цих людей постаріти завчасно. У соціальному самопочутті переважають негативні оцінки і переживання страждання: "терпляче", "змучене", "обдурене", "витривале" покоління. Хоча спостерігається і певний соціальний оптимізм, пов'язаний в основному з минулими надіями: "покоління ентузіастів", "люди з досвідом", "порядні люди", "патріоти", "трудівники", в цілому ж переважає пасивний стан "принесених в жертву". Водночас вони частіше за інших демонструють ранню соціальну втому і почуття "розгубленості" покоління, яке опинилося на зламі двох епох. Соціально-історично локалізуючи свій соціальний досвід, вони визначають себе як "будівників комунізму", "людей брежнєвської епохи", "покоління 70-х років", "романтиків перебудови" і "жертв перебудови". Очевидно, їх минулий соціальний досвід неоднозначний і суперечливий, що знаходить вияв у суперечливості їхнього сучасного соціального самопочуття. Менша, але більш соціально успішна частина вважає, що люди їхнього покоління "сподіваються тільки на себе", вони "розумні і мудрі", тоді як більша частина ("соціальні жертви") підпадає під інше визначення – "безвольні і довірливі", "покинуті державою напризволяще", "духовні раби" [12, с. 191–192], "мурашки", "звикли миритися з урядом", "чекають, що їм хтось щось дасть".

Викривальний пафос таких висловлювань з використанням метафор дозволяє побачити в них самокритичне ставлення до самих себе. У цілому ж їх характеризує критичне ставлення і до себе, і до суспільства.

Кризове світовідчуття високоосвічених представників цього покоління, які свого часу надали найбільшу підтримку політиці "нового мислення", Ю. Левада пояснює тим, що при нормальному ході речей саме вони повинні були стати першим практичним "поколінням перебудови". Проте, не отримавши провідних позицій ні в політиці, ні в економіці, воно відчуло у всій повноті тяготи суспільного хаосу 1990-х [5, с. 140].

Середнє покоління постає перед необхідністю повної зміни стратегії свого існування, характеру участі в економічному і політичному житті суспільства, нарешті, зміни світоглядних орієнтирів усіх форм діяльності. Причому навіть для того, щоб зберегти свій колишній рівень добробуту потрібна досить значна мобільність психіки. Рівень пристосування до нових економічних та політичних умов середнього покоління об'єктивно був нижчим, ніж у молоді. У кінцевому підсумку не що інше, як ступінь цієї мобільності визначав спрямованість зміни матеріального становища індивіда – його поліпшення або погіршення [5, с. 127–132].

Середнє покоління фактично йде з політичної арени, позбавляючи режим його масової основи. Разом зі зникненням характерних для цього покоління вищих колективних солідарностей, що мали культурно-символічний

характер, відбувається нейтралізація соціально активного начала суспільного життя. Відчуження від політичної сфери відбулося у тих, хто був повний сил і рішучості будувати це життя. Починається період боротьби середнього покоління за існування в умовах вимушеної зміни його базисних культурних характеристик.

Конформно-пасивна стратегія виживання проявляється, як встановили соціологи, в ідентифікації себе з тими, "хто виявився в числі постійно потребує засобів для життя", "хто впевнений, що від його дій нічого не залежить", "хто воліє жити як всі", нарешті, з тими, "хто втратив можливість досягти своїх цілей в житті" [13, с. 18].

За визначенням Ю. Левади, в цей період переважала беззаперечно-радянська за своїм походженням підтримка населенням діяльності правлячої верхівки, що змінилася потім "критичним терпінням" – поєднанням недовіри і негативних оцінок з практичною адаптацією до нових умов. Одна з найглибших суперечностей громадської думки цих років – поєднання спроб адаптації до нової соціально-економічної ситуації з ностальгією за радянським минулим. Однак, як вважає Ю. Левада, радянське минуле тому і здається привабливішим, що сьогоднішнє сприймається критично: масова уява приписує йому ті атрибути, яких позбавлена нинішня реальність [14, с. 236, 277, 300].

Незважаючи на збереження в 1990-і рр. стійкого інтересу громадян до участі у виборах, кристалізації системи політичних орієнтацій в умовах переходу до плюралізму думок всупереч очікуванням так і не відбулося. Навпаки, більшість населення втратила надію не тільки на можливість політичного представництва, але і на набуття ідентифікації з якою-небудь із численних партій, що виникли в це десятиліття в колишніх соціалістичних країнах. У цей період усі політичні інституції зустрічали стійку недовіру. Серед "зовсім недовіряючих" основним інститутам влади особливо виділялася група освічених представників середнього покоління [15, с. 26].

Висновок. Здійснене в статті дослідження інституціональних змін в політичній системі пострадянського суспільства України дає змогу говорити про такі прояви їх впливу на політичну ресоціалізацію "середнього" покоління: 1) ресоціалізація цієї генерації відбулася в середині її життєвого шляху, результатом чого стала масова маргіналізація "середнього" покоління; 2) "перехідне" покоління в 1990-і рр. відзначалося найбільш високим ступенем втрати своєї ідентичності з усіма соціальними і політичними групами, які належали і до колишньої суспільної системи, і до нової, яка тільки формувалася; 3) "середнє" покоління опинилося перед необхідністю боротьби за існування в умовах вимушеної зміни своїх базисних культурних характеристик; 4) відбулося відчуження цього покоління від політичної сфери.

Може здатися, що середнє покоління не має самостійного впливу на хід інституційних реформ. Однак враження про малу роль цього покоління

в трансформаційних процесах у певному сенсі оманливе, тому що насправді воно формує зовсім не нейтральне по відношенню до системи влади соціальне середовище. Колективна пам'ять середнього покоління, яке є живим свідком двох різних політичних режимів, у поєднанні з високим рівнем освіти формує його чималий потенціал як суб'єкта трансформації, який за сприятливих умов може швидко набрати помітну силу і вплив.

1. *Merelman R.M.* Revitalizing Political Socialization / R.M.Merelman ; M.Hermann (ed.). – San-Francisco, Political Pshychology, 1986.
2. *Попова О.В.* Теоретико-методологические основы исследования политической социализации : рец. на моногр. Н.А.Головина / О.В.Попова // ПОЛИТЭКС: Политическая экспертиза : альманах. – СПб., 2005. – Вып. 2. – С. 367–371.
3. *Семенова В.В.* Дифференциация и консолидация поколений // Россия: трансформирующееся общество / В.В.Семенова ; под ред. В.А.Ядова. – М. : "КАНОН-прес-Ц", 2001. – 640 с.
4. *Головин Н.А.* Теоретико-методологические основы исследования политической социализации. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2004. – 288 с.
5. *Коровицына Н.В.* Среднее поколение в социокультурной динамике Восточной Европы второй половины XX века / Н.В.Коровицына. – М. : Логос, 1999.
6. *Лейн Д.* Подъем и упадок государственного социализма. Индустриальное общество и социалистическое государство / Д.Лейн ; пер. с англ. под ред. О.Куценко. – К. : Ин-т социологии НАНУ ; Х. : Харьк. нац. ун-т им. В.Н.Каразина, 2006. – 256 с.
7. *Ольсевич Ю.* "Желтое колесо" / Ю.Ольсевич // Вопр. экономики. – 1997– № 5.
8. *Заславская Т.И.* О роли социальной структуры в трансформации российского общества / Т.И.Заславская // Куда идет Россия?.. Власть, общество, личность / под общ. ред. Т.И.Заславской. – М. : 2000. – 451 с.
9. *Радаев В.В.* Забытые властью: портрет новых бедных / В.В.Радаев // Куда идет Россия?.. Власть, общество, личность / под общ. ред. Т.И.Заславской. – М., 2000. – 451 с.
10. *Голенкова З.Т.* Основные тенденции трансформации социальных неравенств / З.Т.Голенкова // Россия: трансформирующееся общество / под ред. В.А.Ядова. – М. : Изд-во "КАНОН-прес-Ц", 2001. – 640 с.
11. Экономические и социальные перемены : мониторинг общественного мнения. – 1995. – № 4. – С. 16.
12. *Семенова В.В.* Социальный портрет поколений / В.В.Семенова // Россия реформирующаяся / под ред. Л.М.Дробижевой. – М. : Academia, 2002. – 368 с.
13. Экономические и социальные перемены : мониторинг общественного мнения. – 1998. – № 3. – С. 18.
14. *Левада Ю.А.* От мнений к пониманию : социол. очерки. 1993–2000 гг. / Ю.А.Левада. – М., 2000.
15. Экономические и социальные перемены : мониторинг общественного мнения. – 1999. – № 1. – С. 26.

Транслітерований список джерел

1. Merelman R. M. Revitalizing Political Socialization / R. M. Merelman ; M. Hermann (ed.). – San-Francisco, Political Psychology, 1986. [in English]
2. Popova O.V. Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovanija politicheskoj socializacii : rec. na monogr. N.A. Golovina / O.V. Popova // POLITJEKS: Politicheskaja jekzspertiza : al'manah. – SPb., 2005. – Vyp. 2. – S. 367–371. [in Russian]
3. Semenova V.V. Differenciacija i konsolidacija pokolenij // Rossija: transformirujushheesja obshhestvo / V.V. Semenova ; pod red. V.A.Jadova. – M. : "KANON-pres-C", 2001. – 640 s. [in Russian]
4. Golovin N.A. Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovanija politicheskoj socializacii. – SPb. : Izd-vo SPb. un-ta, 2004. – 288 s. [in Russian]
5. Korovicyna N.V. Srednee pokolenie v sociokul'turnoj dinamike Vostochnoj Evropy vtoroj poloviny HH veka / N.V.Korovicyna. – M. : Logos, 1999. [in Russian]
6. Lejn D. Pod'em i upadok gosudarstvennogo socializma. Industrial'noe obshhestvo i socialisticheskoe gosudarstvo / D. Lejn ; per. s angl. pod red. O.Kucenko. – K. : In-t sociologii NANU. ; H. : Har'k. nac. un-t im. V.N.Karazina, 2006. – 256 s. [in Russian]
7. Ol'sevich Ju. "Zheltoe koleso" / Ju. Ol'sevich // Vopr. jekonomiki. – 1997– № 5. [in Russian]
8. Zaslavskaja T.I. O roli social'noj struktury v transformacii rossijskogo obshhestva / T.I.Zaslavskaja // Kuda idet Rossija?.. Vlast', obshhestvo, lichnost' / pod obshh. red. T.I.Zaslavskoj. – M. : 2000. – 451 s. [in Russian]
9. Radaev V.V. Zabytye vlast'ju: portret novyh bednyh / V.V.Radaev // Kuda idet Rossija?.. Vlast', obshhestvo, lichnost' / pod obshh. red. T.I.Zaslavskoj. – M., 2000. – 451 s. [in Russian]
10. Golenkova Z.T. Osnovnye tendencii transformacii social'nyh neravenstv / Z.T. Golenkova // Rossija: transformirujushheesja obshhestvo / pod red. V.A.Jadova. M. : Izd-vo "KANON-pres-C", 2001. – 640 s. [in Russian]
11. Jekonomicheskie i social'nye peremeny : monitoring obshhestvennogo mnenija. – 1995. – № 4. – S. 16. [in Russian]
12. Semenova V.V. Social'nyj portret pokolenij / V.V. Semenova // Rossija reformirujushhajasja / pod red. L.M.Drobizhevoj. – M. : Academia, 2002. – 368 c. [in Russian]
13. Jekonomicheskie i social'nye peremeny : monitoring obshhestvennogo mnenija. – 1998. – № 3. – S. 18. [in Russian]
14. Levada Ju.A. Ot mnenij k ponimaniju : sociol. ocherki. 1993–2000 gg. / Ju.A.Levada. – M., 2000. [in Russian]
15. Jekonomicheskie i social'nye peremeny : monitoring obshhestvennogo mnenija. – 1999. – № 1. – S. 26. [in Russian]

Отримано 22.11.12

Л.Ю. Кожекина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ПОСТСОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ КАК ФАКТОР РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ "СРЕДНЕГО" ПОКОЛЕНИЯ

Раскрывается понятие политической ресоциализации и специфика этого процесса в социуме переходного периода. Анализируются особенности институциональных изменений в политической системе постсоветского общества Украины и определяется их возможное влияние на политическую ресоциализацию "среднего" поколения. Делается вывод, что, несмотря на тяжелый кризис самоидентификации данного поколения, сохраняется его немалый потенциал как субъекта трансформации, который при благоприятных условиях может быстро набрать заметную силу и влияние.

Ключевые слова: политическая социализация, политическая ресоциализация, трансформация, поколение, кризис, идентичность.

L. Kozhekina

INSTITUTIONAL CHANGES IN THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINIAN POST-SOVIET SOCIETY AS A FACTOR OF RESOCIALIZATION OF THE "MIDDLE" GENERATION

The notion of political resocialization and specificity of this process in a transitional society are shown. The peculiarities of the institutional changes in the political system of Ukrainian post-Soviet society are analyzed and their possible influence on the political resocialization of the "middle" generation is determined. It is concluded that despite the severe crisis of identity of this generation, it preserves a considerable potential as a subject of transformation, which under favorable conditions can quickly gain significant power and influence.

Key words: political socialization, political resocialization, transformation, generation, crisis, identity.